

УДК 373.3.091.3

DOI: 10.12958/2227-2844-2021-6(344)-2-172-181

Ларіонова Наталія Борисівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки і психології
Луганського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Сєверодонецьк, Україна.
natalari5925@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6114-7554>

РАНКОВІ ЗУСТРІЧІ: АКТУАЛЬНІСТЬ І ФУНКЦІЇ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

З початку 10-х років нашого століття одним із трендів у початковій освіті України стали ранкові зустрічі («ранкові кола»).

Від початку усеукраїнського експерименту «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення початкової освіти в умовах реалізації нового Державного стандарту початкової загальної освіти» (відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 13.07.2017 № 1028) МОН щорічно рекомендує починати кожний навчальний день саме з ранкової зустрічі.

У методичній літературі ранкова зустріч трактується як зустріч на початку дня всієї групи дітей з педагогом, завдання якої – створити позитивну атмосферу в класі на весь час перебування дітей у школі (Марченко & Шевченко, 2019; Сідлецький, 2013), «запланована, структурована зустріч яка займає важливе місце в повсякденному розкладі діяльності класу, де панує атмосфера піклування та відповідальності» (Бібік, 2017, с.186).

На сьогоднішній день у методичній літературі розроблені рекомендації щодо проведення ранкових зустрічей, різні варіанти її структури, дидактичні матеріали для самостійного проєктування учителем, готові розробки тематичних ранкових зустрічей.

Але, не зважаючи на багаторічний досвід використання ранкових зустрічей в освітній практиці України, вони не стали об'єктом активних наукових досліджень.

Мета статті – теоретично обґрунтувати актуальність практики «ранкова зустріч» («ранкове коло») та її функцій в початковій школі.

Актуальність і функції ранкових зустрічей в початковій школі логічно обґрунтовувати на основі сутнісних характеристик самої практики, психолого-педагогічних особливостей молодших школярів та особливостей їхнього соціального розвитку як в сучасних соціокультурних умовах, так і в умовах нової соціальної ситуації – початку шкільного життя.

Аналіз методичної літератури, присвяченої практиці «ранкова зустріч/ранкове коло», дозволяє

1) визначити ранкові зустрічі як практику, що проводиться зазвичай на початку дня, під час якої вчитель із учнями об'єднуються в коло та виконують декілька пізнавальних різнопланових діяльностей, які створюють позитивне налаштування на весь день взагалі й налаштування на навчання зокрема, формують відповідальну турботливу класну спільноту, забезпечують розвиток академічних, соціальних, мовленнєвих навичок дітей, впровадження демократичних цінностей;

2) розглядати її як педагогічну технологію – сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і компонування форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів.

Основні вимоги до проведення ранкового кола:

1) учитель виступає в ролі фасилітатора (людини, яка допомагає зробити так, щоб все відбувалось належним чином, але не намагається жорстко контролювати процес);

2) основний суб'єкт даного педагогічного дійства – учні;

3) зручність предметно-просторового середовища;

4) інклюзія – включення кожної дитини, її активна участь в обміні досвідом, обговоренні проблем, що хвилюють дітей і безпосередньо їх стосуються, у прийнятті рішень;

5) інтерактивний та невимушений характер зустрічі;

6) активне використання ігрових прийомів і технологій;

7) спокійна атмосфера довіри, взаємоповаги, взаємопідтримки, співпраці (Марченко & Шевченко, 2019; Сідлецький, 2013; Бібік, 2017).

Сутнісними особливостями молодшого шкільного віку є:

1) домінанта чуттєво-емоційної складової свідомості над раціональною;

2) високий рівень емоційності (психічна діяльність дітей зазвичай зафарбована емоціями; вони не вміють стримувати свої почуття, контролювати їх зовнішній прояв, вони дуже безпосередні й відверті у вираженні радості, горя, суму, страху, задоволення чи невдоволення);

3) має місце значна емоційна нестійкість (часта зміна настроїв, схильність до афектів, короткочасних і бурхливих проявів радості, горя, гніву, страху тощо);

4) домінанта афективної пам'яті (Ткаченко, 2015).

Особливості соціального розвитку дітей цього віку характеризуються ускладненням процесу соціалізації в цілому внаслідок:

1) недостатнього рівня батьківської культури, як результат, – неадекватні очікування щодо власної дитини, використання невідповідних її віковим та індивідуальним особливостям засобів виховання;

2) значного тиску негативних соціальних процесів і проблем на сучасну сім'ю, як результат, – значна частка родин демонструє явне або

приховане сімейне неблагополуччя, що у вихованні дитини проявляється в широкому негативному діапазоні (від соціального сирітства, сімейного насильства до недостатнього задоволення потреби дитини в батьківській увазі й спілкуванні);

3) кількісної переваги таких типів сімей як нуклеарні, однодітні результатом чого є неможливість компенсувати недостатність батьківської уваги спілкуванням з бабусею/дідусем, братами/сестрами, іншими близькими родичами;

4) відсутністю або значним обмеженням в житті дитини такого фактору як вулиця з її множинністю контактів з іншими дітьми, як з ровесниками, так і старшими або молодшими;

5) значною, переважно неконтрольованою дорослими присутністю такого фактору як ЗМІ, результатом чого є отримання дитиною невідповідної її віку, психотравмуючої інформації, нездатність відрізнити реальну й віртуальну реальність.

Узагальненим результатом цих негативних впливів є несформованість базової довіри до світу, відчуття самотності, незахищеності, неадекватна самооцінка, високий рівень тривожності, агресія (внутрішня й (або) зовнішня) тощо (Кутішенко, 2014).

За таких умов початок шкільного життя може стати для дитини стресовою ситуацією, з якою дитина без допомоги, підтримки зовні може не впоратися. Невипадково шкільні педагоги відзначають щорічне збільшення серед молодших школярів дітей з підвищеним рівнем тривожності.

Спробуймо визначити потенціал ранкових зустрічей як ресурсу психолого-педагогічного впливу, необхідного сучасним молодшим школярам, обґрунтувати їх функції як складової гуманістично спрямованого освітнього процесу.

Кожного навчального ранку дитина переживає одразу після пробудження (яке інколи не співпадає з її біологічними ритмами, але в будь-якому разі у прискореному темпі) швидкі ранкові процедури й збори до школи, дорогу до закладу, що наближає її стан до стресового, а часто власне таким і є.

Ранкові зустрічі (вітання в дружньому колі, обмін думками в спокійному, розважливому темпі, ігри й розваги під час групових занять, участь у плануванні життя класу й, відповідно, власного життя в процесі щоденних новин) з їх сюрпризами й різноманітними «цікавинками» не сприймаються дитиною як навчання. Отже, зустрічі виступають своєрідним психологічним амортизатором, плавним і приємним переходом до активного й змістовного шкільного дня.

Щоденне переживання ранкової радості у сполученні з приємним шкільним днем, організованим відповідно до гуманістичних цінностей Нової української школи, очікування приємного сприяє:

- а) збереженню здоров'я дитини;

б) *формуванню* в неї *життєвого оптимізму* як наявності позитивної перспективи.

Початок шкільного життя знаменується появою нового для дитини соціального середовища, нового статусу й відповідної соціальної ролі.

Отже, постає комплекс завдань, успішність розв'язання яких визначає не тільки успішність навчання, але й життя дитини в цілому:

- *адаптація до умов шкільного життя;*
- *опанування нової соціальної ролі;*
- адаптація *до* нових *мікросоціальних умов;*
- набуття соціальної ідентичності з класним колективом (Яценко & Кравченко, 2013).

На думку науковців, показником успішної адаптації до умов шкільного навчання, який, в свою чергу, виступає умовою прийняття нового статусу й ролі учня, є перше психічне новоутворення цього віку – внутрішня позиція школяра як сформоване стійке загальне позитивне ставлення дитини до школи (Ткаченко, 2015).

З урахуванням особливостей емоційної сфери дитини цього віку, пріоритету емоційно-чуттєвої складової свідомості й викладених вище характеристик ранкових зустрічей можна стверджувати, що саме ця техніка надає найбільше можливостей дитині пережити безліч позитивних емоцій і переживань, отримати насолоду.

Приналежність до групи у молодшому шкільному віці усвідомлюється через безпосередні відчуття такої приналежності. Ранкові зустрічі забезпечують такі відчуття по-перше, через об'єднання саме в коло, а по-друге, через комплекс різноманітних форм комунікації (тактильних, візуальних, аудіальних, вербальних).

Повторюваність системи контактів у сполученні з поглибленням розуміння себе й інших (саме завдяки цій повторюваності!) як суб'єктів комунікації, сам характер спілкування як спільної діяльності сприяє формуванню адекватних міжособистісних стосунків

Усе викладене вище дозволяє виділити такі функції як: *адаптація до шкільного життя*, *забезпечення позитивного сприйняття нового соціального статусу* – учня/школяра, на основі чого успішно здійснюється опанування всіма складовими відповідної ролі; *набуття соціальної ідентичності* як переживання й усвідомлення своєї приналежності до класного колективу; *соціально-психологічної адаптації* як організації мікросоціальної взаємодії, формування адекватних міжособистісних стосунків.

З приходом дитини до школи основною, провідною діяльністю стає навчання, успіхи якого залежать, у першу чергу, від ставлення самої дитини.

Психолого-педагогічною особливістю молодшого шкільного віку є те, що спочатку в дитини формується інтерес до самого процесу навчальної діяльності без усвідомлення її значення, на основі переживання почуття задоволення від своїх досягнень (Ткаченко, 2015).

На ранкових зустрічах таким досягненням є все, що може продемонструвати дитина: репрезентація власного досвіду, знань, отриманих не тільки в процесі навчання, результатів творчої діяльності (малюнків, фото, конструкцій з кубиків LEGO тощо), інформації про своє хобі, домашнього улюбленця тощо, повідомлення в кріслі автора, демонстрація розуміння почутої від когось інформації, висловлення власних міркувань, участь у логічних і рухливих іграх тощо).

Підкріплення почуття задоволення схваленням, заохоченням вчителя й інших дітей забезпечує *формування інтересу до змісту навчальної діяльності*.

Спілкування учнів цього віку має свої особливості:

- 1) у процесі спілкування домінують комунікативна та інтерактивна функції;
- 2) має місце дисбаланс між вербальною і невербальною комунікацією на користь останньої (Сідун, 2017).

Ранкові зустрічі ставлять дитину в ситуацію активного спілкування з одночасним спостереженням спілкування інших учасників, у тому числі учителя, який виступає еталоном ефективної взаємодії, що сприяє формуванню системи комунікативних умінь: слухати партнера, виробляти тактику спілкування, доцільно користуватися невербальними засобами спілкування та засобами мовленнєвого етикету.

Як показують спостереження, позитивна динаміка в розвитку власних комунікативних умінь добре усвідомлюється самою дитиною, що, в свою чергу, стимулює її активність в спілкуванні, мінімізує наявні внутрішні комунікативні бар'єри. Отже, ми можемо визначити таку функцію ранкових зустрічей як *розвиток системи комунікативних умінь*.

Доброзичлива, невимушена атмосфера спілкування в колі сприяє природній поведінці дітей, їх відкритості, конгруентності внутрішнього емоційного стану та його зовнішніх проявів. У сполученні з практикою ідентифікації свого стану за допомогою календарика настрою, обговорення емоційного стану учасників зустрічі та його причин це забезпечує *формування емоційного інтелекту дитини* – здатності розпізнавати емоції, розуміти наміри, мотивацію й бажання інших людей і свої власні, а також здатність керувати своїми емоціями та емоціями інших людей з метою вирішення практичних задач.

Інтенсивність, багатовекторність спілкування, його суб'єкт-суб'єктний характер, спостереження за поведінкою учасників під час репрезентації їхніх думок, ставлень, обмін соціальним досвідом, обговорення вчинків сприяє *формуванню соціального інтелекту* – здатності розуміти поведінку іншої людини, свою власну поведінку, а також здатність діяти відповідно до ситуації.

Особливе місце в системі контактів під час ранкової зустрічі, виходячи з сутнісних психолого-педагогічних характеристик молодших школярів, займають тактильні – генетично вихідна форма комунікації. Одночасно вони слугують для дитини цього віку найбільш затребуваним

і ефективним шляхом подолання життєвих труднощів (так звана стратегія «обіймаю, переживаю, гладжу») (Медведская, 2012).

Дотримання вимог до проведення ранкової зустрічі, викладених вище, забезпечує комплексну комфортність:

1) фізичну – відповідність між тілесними, соматичними потребами дитини та предметно-просторовими умовами середовища зустрічі;

2) психологічну – забезпечення в дитини відчуття задоволення, спокою, захищеності;

3) інтелектуальну – задоволеність дитини своєю розумовою діяльністю, її результатами, а також задоволення потреби в отриманні нової інформації.

Таким чином, ранкова зустріч виконує *здоров'язбержувальну* функцію.

Молодший шкільний вік – важливий сензитивний період у становленні особистісного розвитку учня. Цей процес здійснюється в єдності двох складових:

1) соціальної адаптації, основним змістом якої є засвоєння просоціальних, у першу чергу, гуманістичних цінностей;

2) автономізації (індивідуалізації), основним змістом якої є становлення суб'єктності дитини – усвідомлення й позитивне прийняття себе (Яценко & Кравченко, 2013).

У молодшому шкільному віці, з одного боку, свідомість досягає певного рівня розвитку для сприйняття гуманістичного аспекту людських взаємовідносин, а з іншого – розвивається необхідна сфера почуттів дитини – емоційне ставлення до оточуючих людей.

Саме почуття відіграють важливу роль у структурі ціннісного ставлення. Лише за умови наявності стійких позитивних переживань стає можливим формування активного ціннісного ставлення.

Крім того, у молодших школярів з'являються так звані нові «усуспільнені» переживання: комфортні відчуття в класному колективі формують відчуття власної значимості (Ковальчук, 2014).

Включення кожної дитини, її активна участь в обміні досвідом, обговоренні проблем, у прийнятті рішень в атмосфері довіри, взаємоповаги, взаємопідтримки, співпраці, заохочення й сприйняття кожним кожного як умови проведення ранкової зустрічі, які повторюються кожного навчального дня, сприймаються дитиною як атрибут життя класної групи й свого власного, забезпечують позитивні емоції й переживання щодо приналежності до даної групи, щодо цінностей, які в ній культивуються й підтримуються, щодо затвердження власного «Я». Все це дозволяє стверджувати, що ранкові зустрічі *сприяють особистісному розвитку дитини*.

Невимушеність поведінки дітей, їх цілісне включення в процес ранкової зустрічі дає можливість для педагогічного спостереження, більш глибокого пізнання індивідуальних особливостей кожної дитини, без чого неможливе дотримання провідного принципу НУШ – принципу

дитиноцентризму. Це дозволяє виділити таку функцію практики як *діагностувальна*.

Усі визначені нами функції ранкової зустрічі представляють собою систему – взаємодіють, взаємовпливають, взаємодоповнюють одна одну.

Реалізація цієї системи функцій забезпечується тільки за умови забезпечення комплексу психолого-педагогічних вимог до проведення ранкового кола, викладених вище.

Отже, ранкова зустріч розглядається нами як педагогічна технологія, яка:

1) відповідає психолого-педагогічним особливостям молодших школярів та особливостям їхнього соціального розвитку в сучасних соціокультурних умовах та в умовах нової соціальної ситуації – початку шкільного життя;

2) виконує комплекс функцій: формування життєвого оптимізму; здоров'язберезувальну; адаптації до шкільного життя; позитивного сприйняття нового соціального статусу/ролі; формування інтересу до змісту навчальної діяльності; набуття соціальної ідентичності з класним колективом; соціально-психологічної адаптації; розвитку системи комунікативних умінь; формування емоційного інтелекту; формування соціального інтелекту; діагностувальну.

Список використаної літератури

- 1. Марченко І. Г., Шевченко І. М.** Створення спільноти класу через застосування ігор під час організації та проведення ранкових зустрічей. *Початкове навчання та виховання*. 2019. № 16-18. С. 3–7.
- 2. Сідлецький А.** Ранкові зустрічі. *Початкова школа*. 2013. № 10. С. 33–36.
- 3. Нова українська школа** : poradnik dla vchytela / під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
- 4. Ткаченко Л. В.** Психолого-педагогічні особливості учнів молодших класів у процесі навчальної діяльності. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету*. Педагогічні науки. 2015. Вип. 67. С. 148–152.
- 5. Кутішенко В. П.** Психологічне здоров'я молодших школярів в контексті їх соціальної взаємодії з дорослими. *Психолого-педагогічне забезпечення особистісного розвитку майбутнього фахівця з вищою освітою* : зб. наук. праць за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної конференції (27 червня 2014 року, м. Кам'янець-Подільський). Кам'янець-Подільський, 2014. С. 168–175.
- 6. Яценко Л., Кравченко Т.** Особливості соціалізації дітей молодшого шкільного віку. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди*». Серія: Педагогіка. Психологія. Філософія. 2013. Вип. 28 (2). С. 383–388.
- 7. Сідун М. М.** Особливості процесу спілкування молодших школярів у шкільному колективі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: зб. наук. пр. Серія Педагогіка. Соціальна робота. 2017. Вип. 1 (40). С. 259–261.

- 8. Медведская Е. И.** Тактильный контакт и его роль во взаимодействии взрослого и ребенка. *Пачатковая школа*. 2012. №10. С. 62–64.
- 9. Ковальчук О. В.** Психолого-педагогічні особливості розвитку молодшого школяра як об'єкта формування гуманістичних цінностей. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління*. 2014. Вип. 19. С. 97–103.

References

- 1. Marchenko, I. H., & Shevchenko I. M.** (2019). Stvorennia spilnoty klasu cherez zastosuvannia ihor pid chas orhanizatsii ta provedennia rankovykh zustrichei [Creating a class community through the use of games during the organization and conduct of morning meetings]. *Pochatkove navchannia ta vykhovannia – Primary education and upbringing*, 16-18, 3-7 [in Ukrainian].
- 2. Sidletskyi, A.** (2013). Rankovi zustrichi [Morning meetings]. *Pochatkova shkola – Elementary School*, 10, 33-36 [in Ukrainian].
- 3. Bibik, N. M.** (Eds.). (2017). Nova ukrainska shkola [New Ukrainian school]. Kyiv: TOV «Vydavnychiy dim «Pleiady» [in Ukrainian].
- 4. Tkachenko, L. V.** (2015). Psykholoho-pedahohichni osoblyvosti uchniv molodshykh klasiv u protsesi navchalnoi diialnosti [Psychological and pedagogical features of junior students in the learning process]. *Zbirnyk naukovykh prats Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Pedahohichni nauky – Collection of scientific works of Kherson State University. Pedagogical sciences*, 67, 148-152 [in Ukrainian].
- 5. Kutishenko, V. P.** (2014). Psykholohichne zdorov'ia molodshykh shkolariv v konteksti yikh sotsialnoi vzaiedodii z doroslymy [Psychological health of junior schoolchildren in the context of their social interaction with adults]. *Psykholoho-pedahohichne zabezpechennia osobystisnoho rozvytku maibutnoho fakhivtsia z vyshchoiu osvitoiu – Psychological and pedagogical support of personal development of the future specialist with higher education*. (pp. 168-175). Kamianets-Podilskyi [in Ukrainian].
- 6. Yatsenko, L., & Kravchenko, T.**, (2013). Osoblyvosti sotsializatsii ditei molodshoho shkilnoho viku [Features of socialization of children of primary school age]. *Humanitarnyi visnyk Derzhavnoho vyshchoho navchalnoho zakladu «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni H. S. Skovorody»*. Serii: Pedahohika. Psykholohiia. Filosofiia – *Humanitarian Bulletin of the State Higher Educational Institution «Pereiaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after H. S. Skovoroda»*. Series: Pedagogy. Psychology. Philosophy, 28 (2), 383-388 [in Ukrainian].
- 7. Sidun, M. M.** (2017). Osoblyvosti protsesu spilkuvannia molodshykh shkolariv u shkilnomu kolektyvi [Features of the process of communication of junior students in the school team]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pedahohika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Pedagogy. Social work*, 1 (40), 259-261 [in Ukrainian].
- 8. Medvedskaya, E. I.**

(2012). *Taktil'nyj kontakt i ego rol' vo vzaimodejstvii vzroslogo i rebenka* [Tactile contact and its role in the interaction of adult and child]. *Pachatkovaya shkola – Elementary school, 10*, 62-64 [in Russian].

9. Kovalchuk, O. V. (2014). *Psykholoho-pedahohichni osoblyvosti rozvytku molodshoho shkoliara yak obiekta formuvannia humanistychnykh tsinnosti* [Psychological and pedagogical features of the development of junior schoolchildren as an object of formation of humanistic values]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 11: Sotsiologhiia. Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika. Upravlinnia – Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 11: Sociology. Social work. Social pedagogy. Management, 19*, 97-103 [in Ukrainian].

Ларіонова Н. Б. Ранкові зустрічі: актуальність і функції в початковій школі

У статті на основі сутнісних характеристик практики «ранкова зустріч», психолого-педагогічних особливостей молодших школярів та особливостей їхнього соціального розвитку в сучасних соціокультурних умовах і в умовах нової соціальної ситуації – початку шкільного життя обґрунтовано актуальність ранкових зустрічей.

Авторкою також обґрунтовано систему функцій ранкової зустрічі: формування життєвого оптимізму; здоров'язбережувальну; адаптації до шкільного життя; позитивного сприйняття нового соціального статусу/ролі; формування інтересу до змісту навчальної діяльності; набуття соціальної ідентичності з класним колективом; соціально-психологічної адаптації; розвитку системи комунікативних умінь; формування емоційного інтелекту; формування соціального інтелекту; діагностувальну.

Ключові слова: ранкова зустріч, початкова школа, молодші школярі, функції.

Ларионова Н. Б. Утренние встречи: актуальность и функции в начальной школе

В статье на основе сущностных характеристик практики «утренняя встреча», психолого-педагогических особенностей младших школьников и особенностей их социального развития в современных социокультурных условиях и в условиях новой социальной ситуации – начала школьной жизни обоснована актуальность утренних встреч.

Автором также обоснована система функций утренней встречи: формирование жизненного оптимизма; здоровьесберегающую; адаптации к школьной жизни; положительного восприятия нового социального статуса/роли; формирование интереса к содержанию учебной деятельности; обретение социальной идентичности с классным коллективом; социально-психологической адаптации; развитию системы коммуникативных умений; формирование эмоционального интеллекта; формирование социального интеллекта; диагностическую.

Ключевые слова: утренняя встреча, начальная школа, младшие школьники, функции.

Larionova N. Morning Meetings: Relevance and Functions in Primary School

The article substantiates the relevance of morning meetings on the basis of the essential characteristics of the practice "morning meeting", the psychological and pedagogical characteristics of junior schoolchildren and the peculiarities of their social development in modern socio-cultural conditions and in a new social situation - the beginning of school life.

The author also substantiated the system of functions of the morning meeting: the formation of life optimism; health-preserving; adaptation to school life; positive perception of a new social status / role; the formation of interest in the content of educational activities; acquiring a social identity with a classy team; socio-psychological adaptation; development of a system of communication skills; the formation of emotional intelligence; the formation of social intelligence; diagnostic.

All the defined functions of the morning meeting are a system –interact, complement each other.

The implementation of this system of functions is provided only if a set of psychological and pedagogical requirements for the morning meeting.

Key words: morning meeting, elementary school, junior schoolchildren, functions.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2021 р.

Прийнято до друку 24.09.2021 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.